

УДК 316.346.2(477)

Гаращенко С. В.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто концептуальні та нормативно-інституційні основи політики впровадження гендерної рівності в Україні.

Взаємопов'язана група (кластер) понять і концепцій, похідних від категорії «гендер», уже давно і міцно увійшла до суспільної (в тому числі й політичної) науки: гендерний підхід, гендерні дослідження, гендерна політика, гендерний статус, гендерна рівність, гендерний паритет, гендерні квоти, гендерна демократія тощо.

Цим питанням присвячено серйозні наукові праці (Дж. Батлер, Ш. Берн, Дж. Б. Елштайн, І. Жеребкіної, О. Здравомислової, О. Кисельової, О. Кісь, Л. Кобелянської, Н. Лавриненко, Т. Мельник, С. Оксамитної, С. Павличко, М. Скорик, Л. Смоляр, А. Тьомкіної, Н. Чухим та інших), навчальні курси [10], популярні публікації [1; 2], видаються спеціалізовані журнали (наприклад, «Гендерные исследования», що публікується Харківським центром гендерних досліджень, журнал «Я» Харківської жіночої організації «Крона» тощо), проводяться науково-практичні конференції. Гендерні проблеми знаходять відображення в законодавстві і політичній практиці різних країн (як демократичних, так і «не зовсім»¹), у важливих міжнародно-правових документах і універсальних політичних програмах, деклараціях, у програмних документах політичних партій різної політичної спрямованості, у важливих проектах і програмах сприяння суспільно-політичним змінам.

Поняття «гендер», яке введено в науковий і політичний обіг для уточнення поняття «стать», «вживається в кількох значеннях:

- гендер як соціально-рольова й культурна інтерпретація рис особистості та моделей

поведінки чоловіка й жінки, на відміну від біологічної;

- гендер як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей;
- гендер як політика рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації» [8, 12].

В узагальнюючих теоретичних матеріалах із гендерних досліджень, спрямованих на практичне застосування в державно-правовій практиці Киргизстану, дається таке комплексне визначення поняття «гендер» - «це набута, соціально закріплена поведінка, пов'язана з ролями і характеристиками, приписуваними чоловікам або жінкам у кожній конкретній культурі. На відміну від біологічної статі.., що являє собою набір генетично закладених анатомо-фізіологічних ознак людини, гендер будується в конкретному соціокультурному контексті в певний історичний період і, відповідно, є різним у часі й просторі. Гендер - продукт соціалізації, стать - результат еволюційного розвитку» [12, 5-6].

Продовжуючи логічний ряд понять, пов'язаних із застосуванням теорії гендеру до аналізу політичної практики, для вирішення завдань цієї статті, необхідно визначити ще два базові поняття: «гендерна політика» та «гендерна рівність».

Певною мірою абсолютизуючи практику країн розвиненої та перехідної демократії, українські дослідники, як правило, трактують гендерну політику як «визначення міжнародними органами та державами, політичними партіями основних гендерних пріоритетів і фундаментальних цінностей, принципів і напрямів діяльності, відповідних методів та способів їх утілення,

¹ Так, наприклад, навіть у такій країні, як Свазіленд, де існує практично абсолютна монархія і немає політичних партій, встановлено правило, що не менше 30 % місць у вищому представницькому органі країни мають посідати жінки [11].

спрямованих на утвердження рівних прав, свобод, створення умов, можливостей і шансів, гарантій забезпечення рівного соціально-політичного статусу чоловіків і жінок, на розвиток гендерної демократії та формування гендерної культури в суспільстві» [7, 220]. Водночас варто враховувати реалії країн і регіонів, у яких домінують культурні норми, не пов'язані з уявленнями про майже повну рівність прав і обов'язків чоловіків і жінок (див., наприклад, висловлювання президента Чеченської республіки [5]).

Тому варто уточнити робоче поняття гендерної політики і мати уявлення про типи такої політики. Може бути запропонований такий короткий варіант робочого визначення гендерної політики: це - діяльність, спрямована на врахування та збалансування інтересів та потреб різних гендерних груп.

Серед головних типів гендерної політики слід розрізнити: а) політику гендерної рівності і б) політику збереження явних форм гендерної нерівності. Це лише один із можливих вимірів типологізації в цій сфері. (Про інші наявні і можливі підходи див. детальніше: [3, 6-7; 13, 4-14].) На щастя, сучасна українська політична система є такою, в якій запроваджується перший тип гендерної політики.

У цілому можна погодитися з найбільш поширеним в українській суспільній літературі визначенням гендерної рівності: це - «рівність стартових умов, отримання рівних часток суспільних ресурсів, рівної участі в соціальній владі для представників обох гендерних груп. ґрунтується на переконанні про те, що в понятті «рівних прав» не існує фундаментальної різниці між чоловіками та жінками. «Рівність» тлумачиться також як ідентичність можливостей стартових умов особистісної самореалізації людей незалежно від їх статевої належності» [4, 521].

Серед найважливіших складових концептуальної та нормативної бази політики гендерної рівності в Україні слід зазначити такі міжнародні нормативні акти:

- Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 1948 р. - основоположний документ, що проголосив рівноправність жінок і чоловіків.
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 1966 р.
- Декларація про ліквідацію дискримінації стосовно жінок від 7 листопада 1967 р. (Резолюція 2263 (XXII) Генеральної Асамблеї ООН).
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 р. (ратифікована Україною в 1980 р.).

- Пекінська декларація і Платформа дій, прийняті Четвертою Всесвітньою конференцією ООН зі становища жінок (вересень 1995 р., Пекін). У них, як справедливо зазначає українська дослідниця Т. Мельник, «найбільш масштабно концептуально була визначена гендерна позиція при розв'язанні проблеми рівності статей» [9, 15].

В Україні рівність прав і свобод людини незалежно від статі закріплено Конституцією 1996 р., зокрема у статті 24.

Керуючись прийнятими на Саміті тисячоліття ООН «Цілями розвитку тисячоліття», підтвердженими Україною, було прийнято низку відповідних нормативних актів, що сприяють утвердженню гендерної рівності: Указ Президента України від 25.04.2001 р. «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні», Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2001 р. № 479 «Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001-2005 роки», Постанова Верховної Ради України від 05.03.1999 р. «Декларація про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок» та Закон України від 08.09.2005 р. «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків».

Суттєве концептуальне значення мають для України нормативно-правові акти багатьох демократичних держав, зокрема: Декларація про рівноправність жінок та чоловіків, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи в 1988 р., спеціальні закони стосовно рівних прав та можливостей, ухвалені у Швеції (1972 р.), Данії (1978 р.), Норвегії (1978 р.), Ісландії (1985 р.), Фінляндії (1986 р.), Литві (1998 р.), Японії (1999 р.), Франції (2000 р.), Німеччині (2001 р.), Хорватії (2002 р.), Киргизії (2003 р.).

Важливим для політичної практики України методологічним і методичним документом є розроблене під егідою ООН «Практичне керівництво щодо впровадження гендерного підходу», яке визначає 12 ступенів впровадження гендерного компонента при прийнятті політичних рішень, що передбачає: гендерний підхід до складу учасників, які розробляють рішення на політичному рівні; гендерний підхід до програми, в якій розкривається суть питання; гендерний підхід до досягнення рівноправності, що вказує на поставлену мету; відбиття реальної гендерної ситуації, розкриття наявної інформації про неї; знання питання: дослідження й аналіз; розроблення стратегії й визначення заходів у рамках певного проекту з урахуванням гендерного інтєресу; аргументи на підтримку гендерного підходу; реалізація проекту та звітність з позиції

гендерного підходу; постійний контроль за перебігом подій з позиції гендерного підходу; оцінювання досягнень у сфері гендеру; конкретизація й уточнення гендерної програми — погляд на суть питання; взаємодія в інтересах зміцнення позиції гендерного підходу [7, 226–227].

Серед головних суб'єктів впровадження гендерної політики в умовах України можна назвати такі: вищі загальнодержавні органи, регіональні та місцеві органи влади, політичні партії, громадські організації, наукові інституції. Важливу роль у формуванні та прогресивному розвитку гендерної політики в Україні відіграють «представники зовнішнього середовища» - закордонні та міжнародні організації, які консультують, надають експертну, фінансову та інформаційну підтримку проєктів, спрямованих на подолання існуючої дискримінаційної ситуації в Україні. Це такі організації, як ПРООН, Європейська комісія, ОБСЄ, різні фонди: Фонд ім. Генріха Бюлля, представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі, Фонд підтримки демократії Посольства США в Україні, Шведська агенція міжнародного розвитку (SIDA) та багато інших. Велика кількість проєктів спрямована на просвітницько-інформаційну діяльність, поширення розуміння гендерного підходу та його важливості, активізацію жінок до участі у суспільно-політичному житті країни, надання їм необхідної інформації, знань та навичок, сприяння виробленню регіональної гендерної політики.

Можна навести приклад проєкту Організації з безпеки та співробітництва в Європі Бюро демократичних інститутів і прав людини (ОБСЄ БДПЛ) «Гендерна рівність - основа демократичного суспільства», що реалізовується у трьох областях України: Кіровоградській, Запорізькій та Чернівецькій, працює у трьох головних напрямках: робота з діючими жінками - депутатами рад різних рівнів, робота зі ЗМІ, а також боротьба із сімейним насиллям [6, 3]. У рамках останнього напрямку в охоплених проєктом областях було проведено соціологічне дослідження, яке довело, що в Україні в кожній третій родині існує домашнє насилля в різних формах. Наразі створено робочу групу, до якої увійшли представники влади, ЗМІ, представники громадських організацій, юристи. Ця робоча група має

на меті розробити комплексну обласну програму подолання домашнього насилля. Саме такі проєкти та ініціативи сприяють не лише вирішенню окремих проблем, але й створенню системного державного підходу до утвердження гендерної рівності.

У цілому в Україні є суттєві позитивні зрушення у сфері гендерної політики - як у сфері розуміння відповідних теоретичних і практичних проблем, так і у сфері реформування існуючих структур, запровадження новітніх підходів, адаптування до наших специфічних умов передової світової практики.

Однак парламентська виборча кампанія 2007 р. не стала знаковою у сприйнятті та висвітленні політичними силами гендерної тематики. Вибори, що перетворилися на так звану репетицію змагань за посаду Президента, відсунули гендерну проблематику за лінію політичної актуалізації. Фактично жодна з п'яти політичних сил-переможниць не зробила чіткого акценту у своїй програмі на аспекті гендерної рівності. Провідні партії та блоки якщо й звертаються до цієї тематики, то лише у площині соціального захисту материнства, декларацій рівності та свобод громадян. Такий самий процес спостерігався і під час парламентської кампанії 2006 р. Хоча питання гендерної рівності в Україні дедалі частіше порушуються вищими посадовими особами та політиками, проте відповідний дискурс, як правило, не досягає законодавчого втілення, попри наявність важливих політичних передумов для цього.

Показовою є нездатність українського політикуму запровадити у виборчі партійні списки спеціальні гендерні квоти, які існують у багатьох країнах світу. І як один з наслідків цього - у роботі Верховної Ради України VI скликання беруть участь лише 39 жінок, що становить 8,5 % від загального складу Парламенту. Це на піввідсотка більше, ніж у Верховній Раді попереднього скликання. Отже, якщо така тенденція збільшення представництва жінок у Парламенті на піввідсотка після кожних наступних виборів збережеться, то нам знадобиться близько 168 років, аби наблизитись до європейського стандарту 30-відсоткового жіночого представництва в усіх органах влади.

1. Бовуар С. де. Друга стать / Пер. з франц. Н. Воробійової, П. Воробійова Я. Собко: В 2 т - К.: Основи, 1994. - Т. 1. - 390 с.
2. Бовуар С. де. Друга стать / Пер. з франц. Н. Воробійової, П. Воробійова, Я. Собко: В 2 т - К.: Основи, 1995. - Т. 2. - 392 с.
3. Гендерне законодавство: порівняльний аналіз та коментарі / Програма сприяння Парламенту України університету Індіани. - К.: Заповіт, 2005. - 56 с.
4. Глосарій // Основи теорії гендеру. Навчальний посібник. - К.: К. І. С., 2004. - С. 520-530.
5. Кадиров Р. Россия - это матушка родная // <http://news.mail.ru/society/2040801/et?page=2>

6. Матвеева О. Домашнє насилля не проблема однієї сім'ї. Новий погляд. (Кіровоградська обласна газета.) - 2008. - 11 вересня. - № 55. - С. 3.
7. Мельник Т. М. Гендер у політиці // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. - К.: К. І. С., 2004. - С. 219-265.
8. Мельник Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. - К.: К. І. С., 2004. - С. 10-29.
9. Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. - К.: Логос, 2004. - 320 с.

10. Навчальна програма курсу «Основи теорії гендеру» / Укл. Н. Д. Чухим. - К.: Факт, 2003. - 84 с.
11. *Нечеса В.* В Африке придумали парламентские выборы без партий // <http://obozrevatel.com/news/2008/9/20/259139.htm>
12. Пособие по проведению гендерного обучения. - Бишкек: SIDA, ПРООН, 2004. - 75 с.
13. *Якушик В. М.* Вступ до політології. Випуск 1. (Навчально-методичний посібник для вивчення державознавчих тем курсу політології.) - К.: Вид. дім «Academia», 1995. - 60 с.

S. V. Garashchenko

GENDER EQUALITY AS A FACTOR OF DEMOCRATIC TRANSFORMATIONS IN UKRAINE

The article is devoted to conceptual, normative and institutional bases of the implementation of gender equality in Ukraine.